

Чісніков В. С.

Зеленянська Н. М.

Ніколаєв А.І.

Національний науковий центр

«Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова»

Україна

**ВИРОБНИЦТВО САДЖАНЦІВ ВИСОКИХ СЕЛЕКЦІЙНИХ КАТЕГОРІЙ –
ГОЛОВНА ВИМОГА ПЕРЕХОДУ РОЗСАДНИЦТВА УКРАЇНИ НА
СЕРТИФІКОВАНУ ОСНОВУ**

Виноградарство України - традиційна і ефективна галузь агропромислового комплексу, зосереджена переважно в південних регіонах країни, забезпечує зайнятість населення та є джерелом поповнення бюджету. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови цього регіону дозволяють вирощувати ягоди багатьох сортів винограду. Проте використовується цей природно-енергетичний фактор, в цілому, малоефективно, що зумовлено допущеними помилками як на етапі закладання насаджень, так і в процесі експлуатації. Про це свідчить низька урожайність виноградників, яка в середньому за 1991-2007 роки не перевищує 35 ц/га. З часу дії закону, з 1999 року, про 1% збір на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства у галузь інвестовано 1,056 млрд. грн., за рахунок чого закладено 37,2 тис. га нових виноградників, але урожайність їх майже не змінилась (рис. 1). Незадовільні наслідки пояснюються перш за все, низькою якістю вітчизняного садивного матеріалу, а також використанням імпортованих саджанців, переважно клонів сортів, які в Україні ніколи не вивчалися і ґрунтово-кліматичним умовам країни не відповідають. Довготривала практика промислового виноградарства свідчить про те, що виноград як еколого-пластична культура досить чутливо реагує на зміну довкілля навіть у межах невеликих територій, утворюючи не вирівняні локальні ділянки насаджень з різною урожайністю і якістю продукції. Створення високопродуктивних насаджень, які б забезпечили сталу і високу якість урожаю можливе тільки на основі проведення ретельної оцінки екологічних ресурсів і розміщення насаджень в оптимальних умовах або близьких до них. Враховуючи ці факти виділення і закладання базових маточників винограду необхідно проводити вітчизняними клонами підщепних, технічних і столових сортів, пристосованих до місцевих умов. Таким чином, інтенсифікація цієї галузі можлива за умови значного збільшення виробництва

вітчизняного **високоякісного** садивного матеріалу, від якості якого залежить продуктивність майбутнього виноградика, строки його експлуатації та якість урожаю.

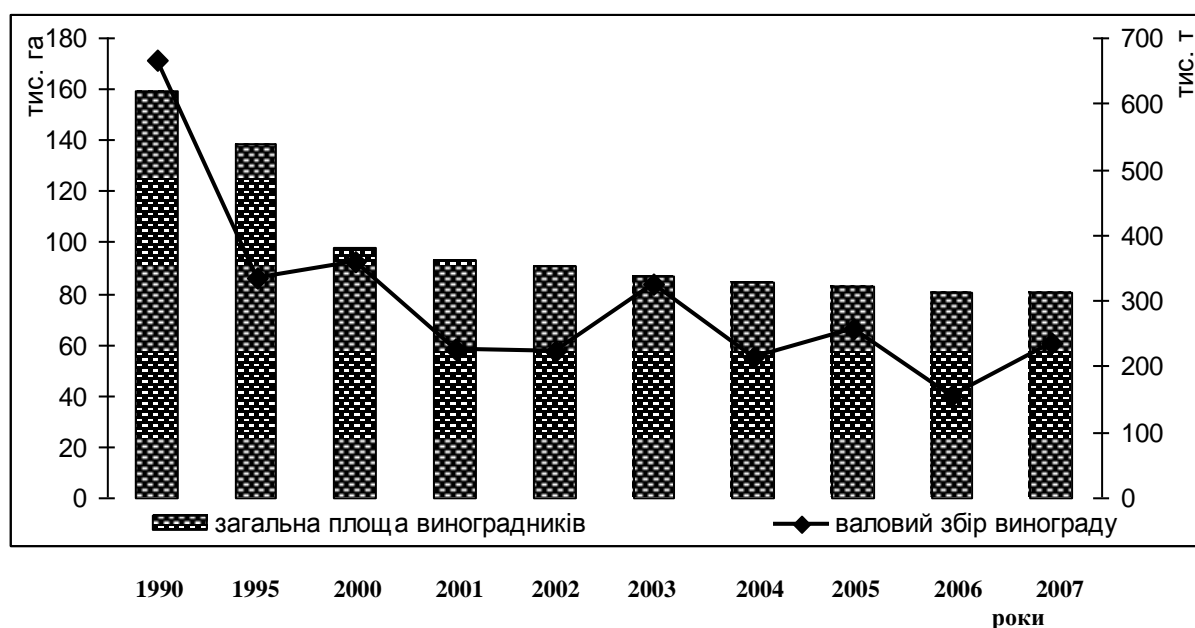

Рис 1. Площі виноградників та виробництво винограду сільськогосподарськими підприємствами

Виноград відносять до багаторічних культур, які починають давати продукцію через кілька років після садіння і використовуються протягом тривалого часу. Відтворення ж насаджень, пов'язане з попереднім вирощуванням садивного матеріалу та великими матеріальними витратами, відшкодування яких починається після вступу їх в плодоношення. І помилки допущені при виборі садивного матеріалу винограду, ділянок для закладання насаджень виявляються з великим запізненням, коштують занадто дорого та проявляються в незадовільній якості винограду, скороченні терміну експлуатації, зрідженості та ін .

У країнах розвинутого виноградарства (Франція, Італія, Німеччина, США, Аргентина, Чілі, ПАР) закладання всіх промислових насаджень винограду проводять тільки **сертифікованим** клоновим садивним матеріалом. В Україні саджанці такої категорії не вирощують, а закладання нових площ насаджень проводять рядовим матеріалом, для чого використовують чубуки, заготовлені на плодоносних виноградниках без проведення масової і санітарної селекції. Така практика привела до розмноження низькопродуктивних, інфікованих вірусними і мікоплазмовими хворобами рослин. Насадження, закладені такими саджанцями недовговічні, мають низьку урожайність, зріджені (іноді до 10-15% ще задовго до вступу рослин у плодоношення). Як наслідок цього збільшується собівартість сировини, знижується економічний потенціал культури. Щоб уникнути таких негативних явищ, і зробити виноградарство економічно привабливим, необхідно перейти до закладання промислових насаджень тільки

сертифікованим садивним матеріалом. Останнім часом розроблена і реалізується державна програма переведення виноградного розсадництва України на сертифіковану основу, яка передбачає вирощування тільки саджанців високих селекційних категорій. Для цього необхідно виконати цілу низку мироприємств як законодавчо-правового так і технологічного забезпечення.

У країнах розвинутого виноградарства, а зараз і в Україні, саджанці винограду класифікують на **вихідні клонові, базові та сертифіковані**. Садивний матеріал всіх трьох категорій повинен відповідати двом основним вимогам: 1) мати клонове походження (тобто це вегетативно розмножене потомство після виділення, в результаті проведення клонової селекції кращих рослин); 2) бути вільним від візуальних проявів та прихованого ураження шкочинними хворобами (вірус коротковузля, скручування листків, мармуровості, бактеріального раку та ін.). Категорії садивного матеріалу відображають технологічну послідовність розмноження винограду та мають однаковий санітарний статус [1,2,3,4].

Вихідний матеріал отримують в наукових установах після багаторічного проведення, на насадженнях винограду, клонової селекції. Відбирають кущі – родоначальники клонів та оцінюють їх за стабільністю морфогенетичних ознак, агробіологічних показників в двох вегетативних поколіннях. На цих етапах двічі на рік проводять візуальний огляд та лабораторний контроль санітарного стану рослин. Вихідний клоновий матеріал в кількості 3-5 клонів сорту розмножують і зберігають у банку клонів або в контрольованих умовах культури тканин *in vitro*. За необхідності банк клонів можна створювати та утримувати і на ділянках з піщаними ґрунтами за умови повного контролю на відсутність нематод - переносників шкочинних вірусів винограду. На насадженнях банку клонів сортів винограду здійснюють проведення ретельної санітарної селекції, яке включає щорічне візуальне та періодичне лабораторне тестування кущів один раз на три роки. З кущів банку клонів заготовляють лози і розмножують їх різними методами: чубуками, зеленими пагонами, а також методом культури тканин *in vitro*. Клональне мікророзмноження з використанням ізольованих органів та тканин проводять в контрольованих умовах культуральних боксів на агарових, іонообмінних та інших типах поживних середовищ. Одержані в такий спосіб саджанці в кількості 50-70 шт. одного клону дорощують в умовах захищеного ґрунту і використовують для закладання **базових** маточників клонів прищепних та підщепних сортів винограду. Особливу увагу при цьому приділяють санітарному стану ділянок, відсутності на них протягом 10 років винограду, плодкових та ягідних культур. Базові маточники закладають кореневласним садивним матеріалом, враховуючи, що ці насадження недовговічні і

експлуатуються до 10 років. Крім того, це суттєво скорочує економічні витрати, строки створення насаджень маточників, забезпечує високу приживлюваність і зменшує можливість вторинного інфікування. Площа ділянки одного сорту клонового походження знаходиться в межах 0,02 - 0,03 га. Санітарний контроль стану насаджень базових маточників такий самий, як і за банком клонів [1].

З базових маточників отримують чубуки підщепи і прищепи з яких вирощують базові саджанці винограду для закладання **сертифікованих** маточних насаджень, площею не менше 3- 5 га. З лози останніх маточників і вирощують сертифіковані саджанці, якими проводять закладання **промислових** виноградників. Санітарні заходи на сертифікованих насадженнях полягають в проведенні візуальної санітарної оцінки рослин (двічі на рік) та вибіркового лабораторного аналізу (один раз на 5 років). Тільки дотримуючись такої схеми виробництва садивного матеріалу винограду високих селекційних категорій якості можливо підвищити продуктивність насаджень, якість продукції та конкурентоспроможність з відомими зарубіжними країнами розвинутого виноградарства.

Для виробництва щеплених саджанців винограду бажано використовувати чубуки підщепи та прищепи однакових категорій. Таким чином, щепи, виготовлені із чубуків, заготовлених на базових маточниках та сертифікованих насадженнях винограду класифікують так:

- базовий матеріал щеплений на базовий матеріал класифікують як базовий;
- базовий матеріал щеплений на сертифікований матеріал класифікують як сертифікований;
- сертифікований матеріал щеплений на базовий матеріал класифікують як сертифікований;
- сертифікований матеріал щеплений на сертифікований класифікують як сертифікований;
- сертифікований матеріал щеплений на матеріал, заготовлений на промислових виноградниках, де проводять масову та санітарну селекцію класифікують як стандартний (така класифікація дозволена на перехідний період, протягом якого в країні будуть закладені достатні площі базових та сертифікованих насаджень винограду);
- матеріал, заготовлений на промислових виноградниках, де проводять масову та санітарну селекцію, щеплений на сертифікований класифікують як стандартний;
- щепи, виготовлені із матеріалу, заготовленого на звичайних промислових виноградниках класифікують як рядові [1].

Слід зазначити, що в Україні класифікація садивного матеріалу ще не має законодавчої бази, але визначена в відповідних нормативних документах.

Практика завезення садивного матеріалу з інших країн та закладання ним в Україні маточних насаджень винограду певної категорії не витримує ніякої критики, як з точки зору чистоти, так і якості садивного матеріалу. За останні роки в партіях садивного матеріалу імпортованого з зарубіжних країн, неодноразово відмічали наявність ознак вірусних та бактеріальних захворювань, нових шкідників тощо.

В Національному науковому центрі „Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова” починаючи з 70-х років минулого століття проведені багаторічні дослідження з клонової селекції винограду, якими охоплено 55 сортів у 15 виноградарських господарствах, розташованих у різних регіонах країни - від Закарпаття до Криму. За результатами проведеної селекційної роботи рекомендовано для прискореного розмноження на сертифікованій основі біля 90 перспективних клонів 17 технічних, 12 столових та 6 підщепних сортів винограду. Клони відповідають міжнародним стандартам якості, мають гарантії сортової та клонової достовірності, вільні від шкодочинної вірусної і бактеріальної інфекції.

Отже, на сучасному етапі виноградного розсадництва слабкою ланкою є виробництво **вітчизняного сертифікованого** матеріалу. Оскільки площі базових маточників перспективних вітчизняних сортів недостатні, швидко збільшити їх обсяги неможливо і недоцільно – необхідне впровадження інтенсивних технологій. Вони включатимуть переважне вирощування пагонів для щеплення та вдосконалення технології вирощування щеплених саджанців, спрямованої на збільшення їх виходу до 70%. Саме такий напрямок розвитку виноградного розсадництва дозволить постійно підтримувати високий селекційний та санітарний статус матеріалу, забезпечить вирощування необхідної кількості чубуків підщепи та прищепи, і за досить короткий строк, збільшити обсяги виробництва сертифікованого садивного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власов В. В. Система производства сертифицированного посадочного материала винограда в Украине / В. В. Власов, М. И. Тулаева, Н. А. Мулюкина // Питомниководство винограда. – Краснодар, 2004. – С. 34 – 43.
2. Норми і правила ринку вина Європейського союзу (директиви і постанови). – Київ: СМП „Аверс”, 2003. – 560 с.

3. Панкин М. И. Система производства посадочного материала – организационные схемы, технические условия, нормативная документация (опыт стран ЕС и СНГ) / М. И. Панкин // Питомниководство винограда. – Краснодар, 2004. – С. 28 – 34.
4. Тулаева М. И. Система санітарної селекції винограду в Україні / М. И. Тулаева, Н. А. Мулюкина // Науковий вісник НАУ. – Київ, 2006. – Вип. 100. – С. 67 - 75.

Чісніков В. С., Зеленянська Н. М., Ніколаєв А. І.

***ВИРОБНИЦТВО САДЖАНЦІВ ВИСОКИХ СЕЛЕКЦІЙНИХ КАТЕГОРІЙ –
ГОЛОВНА ВИМОГА ПЕРЕХОДУ РОЗСАДНИЦТВА УКРАЇНИ НА
СЕРТИФІКОВАНУ ОСНОВУ***

Обґрунтована доцільність переведення виноградного розсадництва України на вирощування вітчизняних сертифікованих саджанців. Наведена сучасна класифікація та вимоги до основних категорій садивного матеріалу – вихідний клоновий, базовий, сертифікований.

Чисников В. С., Зеленянская Н. Н., Николаев А. И.

***ПРОИЗВОДСТВО САЖЕНЦЕВ ВЫСОКИХ СЕЛЕКЦИОННЫХ КАТЕГОРИЙ –
ГЛАВНОЕ ТРЕБОВАНИЕ ПЕРЕХОДА ПИТОМНИКОВОДСТВА УКРАИНЫ НА
СЕРТИФИЦИРОВАННУЮ ОСНОВУ***

Обоснована целесообразность перевода виноградного питомниководства Украины на выращивание отечественных сертифицированных саженцев. Приведена современная классификация и требования к основным категориям посадочного материала – исходный клоновый, базовый, сертифицированный.

Chisnikov V. S., Zelenyanskaya N.N., Nikolaev A. I.

***PRODUCTION OF GRAPE SEEDLINGS OF PREMIUM SELECTION
CATEGORIES-PRINCIPAL DEMAND FOR TRANSITION OF NURSERY PRACTICE OF
UKRAINE ON CERTIFICATED BASE***

The necessity of transition of grape nursery practice of Ukraine on growing of home certificated seedlings has been stated. The modern classification and demands to the basic planting material such as initial clonal, basic and certificated one have been presented.